

Impactul stării de urgență asupra fenomenului criminal

Certitudine și probabilitate¹

Prof. univ. dr. Valerian Cioclei
Facultatea de Drept, Universitatea din București
Avocat, partener of counsel ZRVP

Rezumat: *Eseul abordează unele aspecte cu privire la caracteristicile fenomenului criminal și la reacția statală împotriva acestuia, în contextul stării de urgență instituită în urma declanșării pandemiei cu coronavirus (SARS CoV-2). Prima parte este destinată evaluării fenomenului în prezent (I. Zona de certitudine), iar cea de a doua schițează o posibilă evoluție a acestuia (II. Zona de probabilitate).*

Cuvinte cheie: *comportament deviant, fenomen criminal, stare de urgență, zădărnicierea combaterii bolilor, omisiunea declarării unor informații, strategie preventivă.*

The impact of the state of emergency on the criminal phenomenon. Certainty and probability

Abstract: *The essay addresses some aspects regarding the characteristics of the criminal phenomenon and the state reaction against it, in the context of the state of emergency established following the beginning of the coronavirus pandemic (SARS CoV-2). The first part is intended to assess the current phenomenon (I. The certainty zone), and the second outlines a possible evolution of it (II. Probability zone).*

Key words: *deviant behaviour, criminal phenomenon, state of emergency, preventing the fighting of diseases, failure to declare information, preventive strategy.*

După cum o sugerează și titlul prezentului eseu, acesta reprezintă o abordare criminologică, nu de drept penal. Pentru a nu încărca inutil titlul, am folosit sintagma stare de urgență fără alte precizări. Reflecțiile ce urmează se referă însă, în mod concret, la actuala stare de urgență, instituită în urma declanșării pandemiei cu coronavirus (SARS CoV-2), aflată în „plină desfășurare”. Este important de subliniat „contextul”, deoarece au trecut deja

¹ Articolul are la bază expunerea orală susținută la data de 31 martie, în cadrul Conferinței online: Urgența în Drept, organizată de Facultatea de Drept a Universității din București și a fost publicat în revista online a Facultății de Drept, Universitatea din București, AUBD - Forum Juridic (<https://drept.unibuc.ro/Forum-juridic-s938-ro.htm>)

câteva luni de la semnalarea primelor cazuri de îmbolnăvire și câteva săptămâni de la declararea pandemiei precum și de la instituirea, ulterior, a stării de urgență, pe întreg teritoriul țării. În plan general, pentru timpul scurs până acum avem deja niște certitudini, legate de „realitatea trăită”. Pentru viitor mai avem o certitudine, aceea că pandemia nu se va opri foarte curând. În rest, viitorul stă sub semnul probabilității. Trecând de la planul general, la cel al fenomenului criminal, înțeles ca realitate umană și socială, constatarea anterioară rămâne valabilă: avem o zonă de certitudine (I) și una de probabilitate (II).

I. Zona de certitudine

O primă certitudine pe care o avem se referă la existența unui comportament, inițial deviant, de genul nerespectării măsurilor de carantină și izolare, sau de genul omisiunilor de înștiințare a personalului medical cu privire la frecventarea unor zone de risc. Acest tip de comportament s-a manifestat încă înainte de instituirea stării de urgență și a continuat după aceea. L-am constatat prin observare directă (relatările din media confirmate de mai multe surse), prin unele declarații ale autorităților, dar și printr-un act cu putere de lege, respectiv OUG nr. 28 din 20 martie 2020, pentru modificarea și completarea Codului penal, în a cărei expunere de motive, printre altele, se observă că : „de la începutul lunii martie și până în prezent un număr tot mai mare de persoane, față de care s-au dispus măsura de carantină instituționalizată sau, după caz, măsura de izolare la domiciliu, nu respectă aceste măsuri”². Luăm în calcul acest comportament deviant deoarece, după cum se știe, cercetarea criminologică are în vedere, pe lângă comportamentul criminal (infrațional), și anumite comportamente deviate deoarece, pe de o parte, aceste comportamente sunt o premisă pentru comiterea unor fapte penale iar, pe de altă parte, dacă astfel de comportamente devin endemice, legiuitorul, la un moment dat, le incriminează³.

Într-o situație asemănătoare se află și actele deviate mai sus amintite. Pe de-o parte ele au fost generatoare de criminalitate: spre exemplu, omisiunea unei persoane de a declara informații cu privire la frecventarea unei zone de risc, comportament deviant, lipsit de spirit civic, la acel moment, a condus la comiterea de către aceeași persoană a infracțiunii de zădărnicierea combaterii bolilor (art. 352 Cod penal). Pe de altă parte, la un moment dat, mai precis prin O.U.G. nr. 28/2020, același comportament lipsit de spirit civic a fost el însuși incriminat, prin art. 352¹ din Codul penal⁴, având ca denumire marginală: Omisiunea declarării unor informații.

² <https://lege5.ro/App/Document/gm3dkmjvgqyq/ordonanta-de-urgenta-nr-28-2020-pentru-modificarea-si-completarea-legii-nr-286-2009-privind-codul-penal>

³ Vezi V. Cioclei, Manual de Criminologie, ed. 8, Ed. C.H. Beck, 2019, p. 16.

⁴ Art. 352¹ Cod penal „Omisiunea persoanei de a divulga cadrelor medicale sau altor persoane dintre cele prevăzute în art. 175 sau unei unități în care acestea își desfășoară activitatea unele informații esențiale cu privire la posibilitatea de a fi intrat în contact cu o persoană infectată cu o boală infectocontagioasă se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă”.

O a doua certitudine este legată de comiterea unor infracțiuni specifice în această perioadă a stării de urgență. Această certitudine derivă din aceeași expunere de motive ce a stat la baza OUG nr. 28/2020, în care, după ce se menționează că mai multe persoane nu au respectat regulile de carantină și izolare impuse de autorități, se constata că: „prevederile de lege lata din Codul penal nu au un suficient efect disuasiv, fiind deja în lucru în cadrul a 27 de unități de parchet un număr de 58 de dosare penale, în care sunt cercetate astfel de persoane, numărul potențialelor victime fiind de circa 80”⁵. Dosarele penale invocate aveau ca obiect art. 352 Cod penal (zădărnicierea combaterii bolilor). În mod evident, în perioada de referință au fost comise o serie întreagă de alte infracțiuni, mai grave sau mai puțin grave, unele dintre ele putând avea o legătură directă sau indirectă cu starea de urgență pe care o traversăm, iar altele putând fi comise chiar profitând de această stare, ceea ce ar atrage incidența art. 77 lit. g) Cod penal. O evaluare a acestor infracțiuni, fie ea și una primară, pe bază de statistici, nu este însă posibilă la acest moment, de aceea nu putem să le includem în „zona de certitudine”. Nu este mai puțin adevărat că, atunci când se va putea face, o astfel de evaluare, care să surprindă fluctuațiile fenomenului criminal în această perioadă de criză, ar fi extrem de interesantă.

O ultimă certitudine este dată de existența unei reacții statale, la nivel normativ, cu privire la acest fragment al fenomenului criminal, aflat în relație directă cu motivele declanșării stării de urgență. Mă refer la aceeași OUG nr. 28/2020. Rațiunea acestei reacții este, la rândul ei sintetizată în expunerea de motive în care, printre altele, se subliniază: „(...) apreciem că se impune o intervenție inclusiv în planul legislativ al dreptului penal, prin sporirea, pe de o parte, a pedepselor pentru faptele deja incriminate, dar și prin incriminarea unor noi fapte precum nerespectarea dispozițiilor de spitalizare sau carantinare, respectiv incriminarea distinctă și sancționarea aspră a celor care, prin faptele lor, determină infectarea altor persoane, afectând grav sănătatea sau determinând moartea unuia sau mai multor persoane”⁶.

În această logică, modificările și completările aduse Codului penal sunt, în esență, următoarele: **art. 326 C.pen.** (falsul în declarații) este completat cu o variantă agravată, care se referă la fapta „*săvârșită pentru a ascunde existența unui risc privind infectarea cu o boală infectocontagioasă*”; **art. 352 C.pen.** (zădărnicierea combaterii bolilor) este completat, **prin alin. (1)** cu o nouă incriminare ce se referă la „*nerespectarea măsurilor de carantină sau de spitalizare dispuse pentru prevenirea sau combaterea bolilor infectocontagioase*”; această incriminare, fără precedent în Codul penal sau în legislația specială, răspunde unor realități sociale actuale și este menită să acopere un vid legislativ care a ieșit la iveală abia acum, cu ocazia pandemiei de

⁵ <https://lege5.ro/App/Document/gm3dkmjvgqyq/ordonanta-de-urgenta-nr-28-2020-pentru-modificarea-si-completarea-legii-nr-286-2009-privind-codul-penal>

⁶ Ibidem

coronavirus; **varianta inițială** a infracțiunii, alin. (1) al fostului art. 352 (*Nerespectarea măsurilor privitoare la prevenirea sau combaterea bolilor infectocontagioase, dacă fapta a avut ca urmare răspândirea unei asemenea boli*), **devine alin. (2)**, singura modificare fiind dată de majorarea limitelor pedepselor (de la 6 luni la 2 ani sau amenda în incriminarea anterioară – de la unu la 5 ani în varianta actuală); **la alin (3)** al articolului este incriminată „*transmiterea, prin orice mijloace, a unei boli infectocontagioase de către o persoană care știe că suferă de această boală*”; această variantă reprezintă, la rândul ei, o infracțiune nouă care, practic, extinde și la maladiile infectocontagioase, sancționarea transmiterii altor boli precum Contaminarea venerică - art. 353 C.pen., sau Transmiterea sindromului imunodeficient dobândit - art. 354 C.pen.; **la alin (4)** este incriminată fapta din culpă raportată la varianta tip inițială a infracțiunii (actualul alin. 2), singura modificare fiind creșterea quantumului pedepselor (de la o lună la 6 luni sau amenda în incriminarea anterioară - de la 6 luni la 3 ani sau amenda în varianta actuală); **alineatele (5), (6) și (7)** reprezintă variante agravate pentru toate variantele anterioare, având drept caracteristică producerea unui rezultat mai grav, respectiv, vătămarea corporală sau decesul mai multor persoane; **în sfârșit, prin art. 352¹** este introdusă o altă incriminare nouă, *omisiunea declarării unor informații*; această infracțiune, pare a veni în completarea falsului în declarații, prin incriminarea omisiunii de a declara un „risc epidemic”. Evident că unele dintre dispozițiile ordonanței de urgență amintite pot fi criticate dar nu mi-am propus acest lucru, în acest cadru.

Rezumând, în legătură cu fenomenul criminal, în perioada stării de urgență, am putut constata existența unor comportamente deviate care, prin gravitatea lor contextuală, au condus legiuitorul la stabilirea unor noi incriminări; am constatat de asemenea comiterea unor fapte specifice, încadrate la infracțiunea de zădărniciere a combaterii bolilor (art. 352 C.pen.) în varianta lui de origine; am constatat, în sfârșit, o reacție cu impact în materia legislației penale, prin amintita ordonanță de urgență.

În afara celor de mai sus, cum anticipam, mai avem o certitudine: pandemia va mai dura un timp. Ce urmează să se întâmple? De aici intrăm în...

... II. Zona de probabilitate

Într-o definiție clasică, probabilitatea realizării unui eveniment este raportul dintre numărul de cazuri favorabile și numărul de cazuri posibile. Este sugestivă din această perspectivă celebra problemă de algebră din școala generală: Într-o urnă sunt 7 bile albe, 3 bile roșii și 10 bile negre. Dacă se extrage la întâmplare o bilă, care este probabilitatea ca aceasta să fie neagră? Aplicând formula $p = \frac{\text{cazuri}}$

favorabile/cazuri posibile adică $10/20 = 1/2$, rezultă o probabilitate de 50% de a extrage o bilă neagră.

Ar fi ideal dacă o astfel de formulă simplă ar putea fi aplicată comportamentului infracțional, ca parte a fenomenului criminal, care ne interesează. Din păcate însă, nici comportamentul infracțional, nici comportamentul uman, în general, nu se „supun” formulelor, fie ele simple, fie mai sofisticate, cum sunt axiomele utilizate în teoria probabilității. Aceasta deoarece comportamentul uman este atât de complex și imprevizibil încât datele despre el, cifrele și statisticile își pierd, de cele mai multe ori, acuratețea, dacă sunt proiectate în viitor. În plus, în cazul concret în care ne găsim nu avem termen de comparație, este o situație unică, lipsesc datele pentru a forma o ecuație.

Dar nu ar trebui să ne îngrijorăm prea tare, dacă ar fi să ne încredem într-una din lecțiile lui N.N. Taleb, despre datele fără valoare. „Lecția este următoarea: de la profesioniștii din lumea reală învățăm că prezența datelor nu înseamnă neapărat rigoare. Unul dintre motivele pentru care eu, ca profesionist al probabilităților, nu am inclus date în *Lebăda Neagră* (decât în scopuri ilustrative) este convingerea mea că oamenii își încarcă poveștile cu cifre și cu grafice în lipsa unor argumente solide sau logice”⁷. Ideea ar fi că unele constatări ale profesioniștilor, în cazuri nu neapărat identice dar asemănătoare, ar putea furniza argumentele logice necesare pentru anticiparea unor evenimente viitoare.

O altă „rețetă talebiană” s-ar încadra în ceea ce autohton numim „leacuri băbești”: „Dacă ascuți sfaturile unei bunici sau ale bătrânilor, sunt șanse să funcționeze în 90% dintre cazuri. Pe de altă parte, din cauza scientismului și a prostituției din mediul academic, și pentru că viața este grea, orice ai citi din scrierile psihologilor și ale experților în științe comportamentale, sunt șanse să funcționeze în mai puțin de 10% din cazuri, cu excepția recomandărilor pe care le-au făcut deja bunica și clasicii (...)”⁸. Lăsând la o parte părerea foarte proastă a lui Taleb despre mediul academic, reținem din discursul lui ideea că explorarea și exploatarea înțelepciunii bazată pe o experiență îndelungată ne poate, și ea, ajuta în evaluarea probabilității. În acest context, noțiunea de probabilitate nu va avea sensul teoriei (teoriilor) cu același nume ci, sensul comun al lui probabil, respectiv, care se poate întâmpla.

În spiritul celor de mai sus și legat de constatările profesioniștilor cred că ar trebui să plecăm de la existența circumstanței agravante prevăzută de art. 77 lit. g) din Codul penal, care se referă la săvârșirea infracțiunii de către o persoană care a profitat de situația prilejuită de o calamitate, de starea de asediu sau de *starea de urgență*. Dacă această circumstanță există, înseamnă că era nevoie de ea, deoarece profesioniștii dreptului penal au constatat că în situații deosebite, cum sunt cele prevăzute de textul de lege amintit, există persoane care încearcă să profite, pentru a comite diverse infracțiuni. După cum este cunoscut, mecanismul represiv a funcționat întotdeauna după formula: mai întâi apare comportamentul

⁷ N.N. Taleb, *Când pielea ta e în joc. Asimetrii ascunse în viața de zi cu zi*, Ed. Curtea veche, 2018, p. 234.

⁸ Idem p. 254.

considerat indezirabil, mai apoi apare norma care îl sancționează. Așadar, este logic să apară, în situația dată, o serie de infracțiuni prin care să se profite de diferitele slăbiciuni sau breșe, pe care starea de criză le creează în mecanismul de apărare socială. În concret, este probabil să ne confruntăm, spre exemplu, cu infracțiuni de furt sau delapidare, având ca obiect diferite produse sau materiale de uz medical, infractorii având ocazia să valorifice astfel de bunuri la prețuri ridicate, profitând de penuria existentă. Legat de aceleași bunuri pot să apară infracțiuni de înșelăciune, de evaziune fiscală sau contrabandă. Tot cererea foarte mare de produse din categoria amintită poate conduce la infracțiuni de corupție, mai ales, dar nu numai, în sfera achizițiilor publice. Știri din presă și chiar unele declarații ale autorităților fac deja referire la existența unora dintre faptele amintite.

Dacă starea de urgență se va prelungi, pot apărea și unele fapte grave, legate de nevoile populației de aprovizionare cu alimente și produse de strictă necesitate. Știm bine că au existat foarte multe persoane care au lucrat fără forme legale, unii în țară, unii în afara țării dar, care, în condițiile date, au revenit; știm că există multe alte persoane cu o situație precară a veniturilor. Când resursele financiare ale acestor persoane se vor epuiza, și dacă statul nu va găsi o formulă să îi includă în programele de susținere financiară, vor exista condiții favorabile pentru „trecerea la act”, în privința unor infracțiuni de furt sau chiar tâlhărie. De curând, „presa italiană a făcut cunoscute cazuri în care s-au exercitat presiuni asupra comercianților pentru a lăsa clienții să plece cu alimente fără să le plătească și că s-au înmulțit jafurile”. Informația viza Sicilia, unde, potrivit aceleiași surse, munca la negru ar asigura traiul unei mari părți a populației⁹. Nu există argumente rezonabile care să ne conducă la concluzia că astfel de fapte nu ar putea să apară și la noi dacă, repet, starea de urgență se va prelungi.

Cât privește „leacurile băbești”, aș face apel la „bunicii” criminologiei Quetlet și Guerry, cu a lor lege termică a criminalității¹⁰, reluată apoi și ajustată de alți „bunici”, respectiv de Garofalo¹¹ și Tarde¹². Sigur teoria în ansamblu nu (mai) este de actualitate, dar mă gândesc la una dintre constatările ce intră sub incidența ei, care pare să se aplice în situația prezentă. Este vorba de o confirmare pe baze statistice a unui adevăr ce poate părea banal, respectiv faptul că multiplicarea relațiilor interumane (specifică sezonului cald și zonelor sudice) favorizează creșterea numărului de infracțiuni contra persoanei. Din această perspectivă, nu ar fi deloc lipsit de logică să apreciem că, în această perioadă, de distanțare socială, în care relațiile interumane sunt aproape „înghețate”, vom asista la o scădere a numărului de infracțiuni contra persoanei, mă refer în primul rând la infracțiunile de violență, dar și la alte infracțiuni, cum ar fi cele contra libertății persoanei sau contra libertății și integrității sexuale. Atenție, în schimb,

⁹A se vedea: adevarul.ro/international/europa/pandemia-covid-19-italienii-ramas-bani-incearca-iasa-marfuri-magazine-plateasca-s-au-inmultit-jafurile1_5e8043c45163ec4271473ee7/index.html

¹⁰ A se vedea V. Cioclei, op. cit. p. 132.

¹¹ R. Garofalo, La Criminologie, Ed. Felix Alcan, Paris, 1895, p. 190.

¹² G. Tarde, La Criminalité comparée, Ed. Felix Alcan, Paris, 1890, p. 151.

nu ar fi exclusă o creștere a violenței în familie, în contextul izolării la domiciliu și al restricțiilor de circulație, după cum nu ar fi imposibilă o creștere a infracțiunilor de hărțuire în mediul virtual, sau a celor de racolare a minorilor în scopuri sexuale. Aceleași măsuri de distanțare socială vor avea, probabil, un impact și asupra criminalității patrimoniale. Spre exemplu, dispariția, pe această perioadă, a spațiilor aglomerate din malluri, săli de spectacol, stadioane, mijloace de transport în comun etc., va duce cu siguranță la reducerea furturilor din buzunare. Atenție, în schimb, nu ar fi exclusă o creștere a fraudelor comise prin sisteme informatice și mijloace de plată electronice.

Enrico Ferri, un alt „bunic” al criminologiei își exprima scepticismul cu privire la rolul preventiv al pedepselor care „nu au eficiența ce le este atribuită în general” asupra criminalității. Acestea ar trebui să fie dublate de măsuri sociale cu caracter preventiv (echivalenți ai pedepselor)¹³, pentru a putea asigura o îngrădire, dacă nu o diminuare, a fenomenului criminal. Dacă este să îi dăm crezare lui Ferri, din acest punct de vedere, iar eu nu am motive să nu o fac, măsurile de modificare și completare a Codului penal, nu vor fi suficiente pentru a stopa comiterea infracțiunilor ce au făcut obiectul acestor modificări și completări, enumerate în prima parte a expunerii. Ar fi iluzoriu să credem că, spre exemplu, majorarea pedepselor la infracțiunea de zădărniciere a combaterii bolilor, în variantele preexistente, ar fi suficientă pentru a preîntâmpina comiterea unor astfel de fapte în viitor. O confirmare parțială a acestei presupunerii o avem, deja. Astfel, printr-un buletin de presă din 29 martie 2020, Guvernul anunța că: „Până în prezent, prin structurile abilitate ale M.A.I. au fost întocmite 229 de dosare penale, sub aspectul săvârșirii infracțiunii de zădărnicierea combaterii bolilor, faptă prevăzută și pedepsită de art. 352 alin. 1 Cod penal”¹⁴. Rezultă un număr de 171 de dosare, întocmite după intrarea în vigoare a OUG nr. 28/2020.

Pentru a putea ține sub control¹⁵ astfel de fapte, precum și celelalte infracțiuni probabil să se producă în perioada următoare, după cum am menționat anterior, autoritățile ar trebui să întocmească rapid o strategie de prevenire inteligentă, care să aibă în vedere tocmai specificul prezentei stări de urgență.

Există (încă) în România Institutul Național de Criminologie care, potrivit propriei prezentări: „este organ de specialitate cu personalitate juridică aflat în subordinea Ministerului Justiției ce are ca scop asigurarea, pe baze științifice, a prevenirii și controlului criminalității”¹⁶. Acest Institut a fost înființat, desființat și reînființat prin voințe politice divergente. Măcar în această situație de criză ar trebui să se înțeleagă că astfel de divergențe sunt maligne. Institutul ar trebui sprijinit urgent pentru a-și îndeplini în mod eficient și profesionist menirea. El ar trebui să fie „laboratorul” în care să fie pregătite strategiile de politică penală, inclusiv în cazuri de criză, ca cea prin care trecem.

¹³ A se vedea V. Cioclei op. cit p. 96.

¹⁴ <https://gov.ro/ro/media/comunicate/buletin-de-presa-29-martie-2020-ora-13-00&page=1>

¹⁵ Cu privire la noțiunea de Control al fenomenului criminal, a se vedea V. Cioclei, op. cit. p. 53 și urm.

¹⁶ <http://www.just.ro/institutul-national-de-criminologie/>

În concluzie, în perioada stării de urgență deja parcursă, am observat că au existat: un comportament deviant generator de criminalitate, un comportament infracțional specific, precum și o reacție din partea statului, constând în modificarea unor dispoziții din Codul penal.

Cu privire la perioada următoare, există argumente solide care indică, pe de o parte, probabilitatea diminuării numărului de infracțiuni, pentru anumite categorii de fapte, în comparație cu vremurile „normale”, iar, pe de altă parte, probabilitatea creșterii numărului unor infracțiuni, din alte categorii, toate acestea având o legătură directă sau indirectă cu specificul stării de urgență.

În raport cu cea din urmă constatare, este necesar ca autoritățile să întocmească rapid și să pună în aplicare, o strategie de prevenire inteligentă, care să aibă în vedere tocmai specificul prezentei stări de urgență.

30.03.2020

Materialul a fost publicat în revista online a Facultății de Drept, [AUBD-Forum Juridic nr. 1/2020](#).